

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурса за заемане на академичната длъжност професор в направление **2.1. Филология (Съвременен руски език – фонетика и графика)**, обявен в Държавен вестник, брой 83, 17 ноември 2017 г., стр. 83

Рецензент: проф. дфн **Юлияна Стоянова**

Доц. д-р Татяна Игоревна Алексиева е единствен кандидат в обявения конкурс за професор по научната специалност **2.1. Филология (Съвременен руски език – фонетика и графика)**, обявен в Държавен вестник, брой 83, 17 ноември 2017 г. за нуждите на Катедрата по руски език във ФСлФ, СУ „Св. Климент Охридски“.

Развитието на доц. д-р Татяна Игоревна Алексиева като специалист в областта на русистиката е свързано със Софийския университет от 80-те години на миналия век: през 1980 г. тя завършва специалността *Руска филология* и непосредствено след дипломирането си започва работа като хоноруван преподавател по руски език към Катедрата по руски език на Факултета по славянски филологии. През 1987 г., след успешно издържан конкурс, е назначена за редовен асистент, а през ноември 2005 г. е избрана за доцент по *Съвременен руски език – фонетика* в същата катедра, където работи до момента. През 1995, след задочна докторантура в Катедрата по обща и приложна лингвистика на Московския държавен университет „М. В. Ломоносов“ (с научен ръководител проф. дфн Л. В. Златоустова), успешно защитава докторска дисертация на тема „Описание на прозодичните единици в руския и българския език“.

Професионалната квалификация на доц. д-р Алексиева се разширява и обогатява по време на две специализации в Москва за периода 1983–1984: в Института по руски език „А.С. Пушкин“ и в Московския държавен университет „М. В. Ломоносов“ към Катедрата по общо езикознание и приложна лингвистика. Участвала е също така в семинари за повишаване на квалификацията на преподаватели по руски език, организирани от МОН, от Руския културно-информационен център, Столичната библиотека, Дома на Москва в София и други институции в България.

Преподавателската дейност доц. д-р Алексиева е многостранна – включва семинарни и лекционни курсове в бакалавърски и магистърски програми на Факултета по славянски филологии. Тя чете задължителните курсове *Съвременен руски език – фонетика и фонология* (от 2003 – до днес), *Съвременен руски език – приложни аспекти* (2011/2012 г.), *Устен превод – I и II част* (от 2011 – до днес) и свободно избираемия курс *Звуковата езикова система в светлината на фонологичните теории* (1998 – 2007)

на бакалаври от специалността Руска филология; подготвя и чете *Съпоставителна лингвистика – фонетика* (от 2003 – до днес) и *Рекламен дискурс и превод* (2015 – до днес) за специалисти, както и *Съвременен руски език (фонетика, лексикология, морфология, синтаксис)* за неспециалисти в рамките на магистърската програма *Език. Култура. Превод* и за магистри от програмата *Руска литература, култура и художествен превод* (от 2003 г. до днес). Учебните програми по четените магистърски курсове имат авторски характер.

Високият професионализъм на доц. д-р Алексиева се реализира в грижата ѝ за повишаване, от една страна, на „входните“ знания в специалността (участвала е в изготвянето на новите изисквания и езиковите материали за приемните изпити по руски език в Софийския университет, както и в съставянето на *Сборник с примерни текстове и тестове за кандидатстудентския изпит*), от друга страна, на „изходната“ квалификация на завършващите образованието си: през последните години е била научен ръководител на 7 успешно защитени магистърски тези на студенти от магистърската програма *Език. Култура. Превод*.

Преподавателската дейност на доц. д-р Алексиева надхвърля националните ни граници: благодарение на доказаните си преподавателски умения тя е поканена да преподава руски език на студенти от няколко британски университета (Лийдс, Дърам, Съсекс, Шефилд и Нюкасъл) за периода 1987 – 2000 г. в рамките на договор между Софийския университет и Университета в Лийдс (Великобритания). Освен това участва в разработването и координирането на учебни програми за британски студенти специализанти, чието обучение се осъществява от Департамента за руски и славянски изследвания към Школата за модерни езици и лингвистика на Университета в Лийдс, Катедрата по руски език към Факултета по славянски филологии и Катедрата по английски език към Факултета по класически и нови филологии на СУ. През февруари 1997 г. доц. д-р Алексиева е гост-преподавател в Университета в Лийдс, където изнася цикъл от лекции, обменя научен и педагогически опит с преподаватели от участващите в проекта британски университети.

Бих желала да отделя внимание на проектната дейност, с която се ангажира доц. д-р Татяна Алексиева, тъй като участието ѝ в множество университетски, национални и международни проекти е израз на нейния авторитет като учен, преподавател и организатор. Шест от проектите са свързани с организирането на международни форуми: доц. д-р Татяна Алексиева е член на Организационния и програмния комитет на XI международен конгрес на МАПРЯЛ „Мир русското слова и русское слово в

мире“, гр. Варна (2007 г.) и ръководител на проекта по НИД – СУ за организиране на Научна конференция с международно участие „Русистиката днес: традиции и перспективи“, посветена на 70 години от създаването на специалността Руска филология в СУ (2016 г.); от 2012 до 2015 г. участва в проектите, финансирани от Руския център на ОКИ „Столична библиотека“ и Фондация „Руски мир“, чиято цел е организирането на ежегодни международни форуми за руски език и култура. Останалите два проекта, разработвани в продължение на няколко години, са посветени на лингводидактиката и имат теоретико-методологическа и приложна насоченост, като резултатите от тях са важни и актуални както за българската, така и за международната русистика. Първият от тях, „Учебни програми за профилирана подготовка по руски език за 9 – 12 клас“ (2012 – 2013 г.), е в рамките на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, а вторият е международен: Мултимедиен европейски проект Languages and Integration through Singing (2008 – 2010 г.).

Експертните дейности на доц. д-р Татяна Алексиева не се ограничават с университетското образование, а са свързани и с грижата за популяризирането на руския език в българското училище и с качеството на обучение в него. От 2002 година досега тя е член на националните комисии за организиране и провеждане на ученически олимпиади и национални състезания по руски език. От 2009 година участва като експерт към МОН в оценяването на изпитните материали за провеждане на държавните зрелостни изпити по руски език.

Подчертавайки достойното място, което доц. д-р Татяна Алексиева заема между специалистите в областта на русистиката, бих желала да отбележа още членството ѝ и активното ѝ участие в национални и международни организации и съюзи: от 1989 г. досега – в Международната асоциация на преподавателите по руски език и литература (МАПРЯЛ); от 1989 – 2012 г. – в Дружеството на русистите в България (за периода 2002–2004 е и председател на Софийското дружество). От 2014 досега членува в Българската национална мрежа на преподавателите по руски език и култура (БНМПРЕК), като през периода 2014 – 2016 г. е в Управителния съвет на организацията. От 2017 г. е представител на България в Съвета по допълнителна образователна програма „Руски език като чужд“ към Санкт-Петербургския университет.

Високите оценки за професионалните постижения на доц. д-р Татяна Алексиева намират израз и в няколко награди, връчени ѝ от престижни руски и български институции: почетен знак на Россътрудничество „За дружба и сътрудничество“ (№

0163) за активна работа в областта на международно хуманитарно сътрудничество и принос в популяризиране на руския език и култура в България (2013 г.); годишна награда за изкуство „Златна муза” – за високи творчески постижения и принос в развитието на българо-руските културни връзки (2015 г.) и медал „А. С. Пушкин” за заслуги в разпространението на руския език по света (2017 г.).

Доц. д-р Татяна Алексиева участва активно в живота на Факултета по славянски филологии: тя е член на Факултетския съвет, а от 2012 година до момента ръководи катедрата „Руски език” във ФСлФ на СУ „Св. Кл. Охридски” с искрена загриженост за колегите си и всепризната всеотдайност.

В конкурса за професор доц. д-р Татяна Алексиева кандидатства с монографията *Явления хезитации в руском спонтанном дискурсе. София: Парадигма, 2017, 231 с.*, която има качествата на хабилитационен труд. Освен нея авторката е представила като публикации по конкурса 16 статии, 13 учебника и учебни помагала и 4 речника. Тя е съставител на 3 сборника и научен редактор на редица издания: сборници, монографии, учебници и учебни помагала.

Това е значителна по обем и разнообразие научна продукция, която авторката е представила така, че да се открият двете научни области по конкурса за професор – фонетика и графика на съвременния руския език. Извън тях е групирала публикациите в областта на лингводидактиката: теоретични, свързани с методиката на преподаване на руския език, и приложни – учебници, учебни пособия и речници.

Най-напред ще се спра по-подробно на монографията, а след това ще отделя място и на някои приносни моменти на останалите публикации по конкурса.

Монографията *Явления хезитации в руском спонтанном дискурсе. София: Парадигма, 2017, 232 с. ISBN 978-954-326-327-1* е с класическа структура: увод, три глави, заключение и списък с използваната литература (общо 239 заглавия, 45 от които на англоезични автори, плюс 11 лексикографски източника).

Темата на монографията е изключително актуална и значима, както със самия обект на изследване – спонтанния дискурс, който задълго оставаше извън обсега на традиционната филология, така и с факта, че отговаря на най-съвременните тенденции в хуманитаристиката да се подхожда интердисциплинарно към изучавания обект – от позициите на експерименталната фонетика, функционалната лингвистика, лингвистичната прагматика, анализа на дискурса, психолингвистиката, когнитивната лингвистика. Подобен интердисциплинарен подход към проявите на хезитацията в

звучащата реч се предлага за първи път в русистиката и позволява да се обхванат и проследят на пръв поглед несъвместими маркери в дискурса – сегментни, прозодични, лексикални и граматически.

Уводът (стр. 7–13) представя обекта, целите и задачите на изследването, описва използвания емпиричен материал (записи на спонтанни диалози, продуцирани от 4 изследвани лица, както и корпусните и допълнителните данни), уговаря изследователските методи, прави най-важните терминологични уточнения. Още тук се очертава спецификата на спонтанната устна реч като „базисен модус на съществуване на езика“, в който се разкрива цялото му реално богатство, наред със „закономерностите на пораждането и разбирането с опора върху конкретните условия на комуникация“ (стр. 7).

Първите две глави имат теоретико-методологичен характер, те разработват теоретичната база на емпиричното проучване на хезитационните явления. В първата глава („Основы изучения спонтанного дискурса“, стр. 15–51) се разглежда възникването и развитието на научната парадигма, изследваща дискурса, като се отчита приносът на англо-американската и европейската, но най-вече на руската научна традиция. При дефинирането на понятието дискурс се подчертава неговата двойствена същност – като разгръщаш се във времето процес на вербална комуникация и като резултата от този процес.

По-нататък се открояват основните особености на устния дискурс по отношение на писмения: задължителното наличие на адресат, под чийто контрол се осъществява устната комуникация, ролята на прозодията и невербалните средства и т.н. Без това да е изрично подчертано от авторката, тук се изтъкват онези характеристики на устния дискурс, които са обект на изучаване от психолингвистиката: синхронно планиране и продуциране на съобщението, необратимост на неговото постъпателно разгръщане, ограничения, свързани с обема на кратковременната памет, отговорна за текущата преработка на информацията, които обуславят и ограничения във времето за продукцията и перцепцията, невъзможност за възстановяване на изгубената по някакви причини информация от страна на адресата и т.н. На една от иманентните характеристики на устния дискурс – неговата спонтанност – е посветена следващата част на тази глава, която завършва с обсъждане на особеностите на понятието синтагма и на различните подходи към членението на спонтанната устна реч. Изложението впечатлява с богатата ерудиция на авторката, с умението ѝ да представи ясно,

убедително и изчерпателно съществуващите в литературата концепции, като ги пречупи през собствените си виждания.

Втората глава („Феномен хезитации“, стр. 52–74), която също има теоретико-методологичен и обзорен характер, поставя явлението хезитация в широкия контекст на колоквиалистиката. Доц. д-р Алексиева проследява съществуващите подходи към изследването на хезитационните явления, като отново най-напред се спира на англо-американските, а след това на руските източници. Съществен принос на авторката в по-нататъшното изложение е детайлната таксономия на хезитационните явления и начините за тяхната експликация в руския спонтанен дискурс. При описанието на видовете паузи в речевия континуум и на дискурсивните маркери с хезитативна функция доц. д-р Татяна Алексиева запознава читателите в дълбочина и пълнота със становищата, съществуващи в англоезичната и в руската научна традиция, за да открие начините на изразяване на хезитацията в руската спонтанна реч. При това особено внимание се отделя на запълнените форми на вербално търсене – конекторите (съюзи и съюзни думи), които осъществяват кохезията между фрагментите на дискурса, както и на дискурсивните думи, изпълняващи хезитативна функция (стр. 76–82). Доц. Алексиева коментира изключителното многообразие от функции, които изпълняват хезитационните паузи, запълнени или незапълнени. Прави впечатление, че в основата си тези функции имат психолингвистичен характер: решаване на проблем, свързан с планирането на речевата програма, припомняне на нужната дума; маскиране на речевото затруднение; осигуряване на плавност и непрекъснатост на разгръщането на речта; удържане на речевата инициатива и др. (стр. 82–83). Последната част на тази глава разглежда детайлно същността и реализациите на дискурсивните маркери, запълващи хезитационните паузи. Предложената класификация на рускоезичните дискурсивни маркери (по Дараган 2000) е максимално изчерпателна и отразява позициите както на адресанта, така и на адресата.

В третата глава („Маркеры хезитации в спонтанном дискурсе“, стр. 85–196), която е и най-обемна и съдържа най-значимите приноси на монографията, са изложени резултатите от собственото емпирично изследване. Изчерпателно е анализиран инвентарът от сегментните и супрасегментните средства (незапълнени паузи, парафони, дискурсни маркери), използвани от говорещия в ситуации на колебание, като комбинаториката на различните типове хезитационни маркери се изследва за първи път.

В частта, озаглавена „Сегментни и суперсегментни средства в ролята на хезитация“, са подложени на анализ както маркери, традиционно разглеждани като запълващи елементи (вокални и консонантни звукове, които невинаги са част от фонемния инвентар, удължавания на гласни, повторения на съгласни), така и езикови средства, които по принцип не изпълняват такава роля – хезитативно употребени предлози, префикси и съюзи. Примерите са много интересни, а многоаспектните анализи свидетелстват за високата професионална компетентност на доц. д-р Алексиева и тънкия ѝ усет на езиковед по призвание. Особено ценни и приносни са изводите, които авторката извлича от направените анализи, като например, че предлозите и съюзите участват едновременно в интеграцията и сегментацията на дискурсните фрагменти, а пролонгираните предлози и съюзи, които се появяват в проблемни точки на пораждането, маскират речевите затруднения на говорещия (стр. 96). Приносен характер имат също анализите и коментарите, посветени на маркерите за автокорекция, които се проявяват на всички езикови равнища – произносително, лексикално, граматическо. Тези анализи почиват върху убеждението на авторката, че смущенията, неуспешните реализации, които се подлагат на автокорекция, са „равноправен продукт на системата, която е способна да поражда безупречна реч“ (стр. 100). Би било интересно тези явления на хезитацията, както и последвалите ги самокорекции, да се свържат с разбирането за разликите между езиковата компетенция и нейната реализация, зададено в рамките на генеративно-трансформационната теория на Чомски и широко възприето в психолингвистиката.

Следващата част на третата глава е посветена на т.нар. от авторката маркери на търсенето, свързани с препаративна замяна – *это (самое), этот (самый), эта (самая), эти (самые); такой; как его, как ее, как их*, които са разгледани поотделно и доста подробно. При това отново е отредено дължимото място на тяхната дистрибуция, на лексикалните, граматическите, стилистичните и дискурсивните им характеристики. Авторката с право обръща внимание на особената роля, което тези езикови средства заемат в устната реч: те могат да изпълняват, наред със собствено хезитативната функция, също и метакомуникативна, дискурсивна, търсеща и ритмообразуваща функция. За един от маркерите на препаративна замяна (*как его/ее/их*) е направен и количествен анализ въз основа на 1350 употреби в подкорпуса на НКРЯ (стр. 169).

Не са подминати и езиковите средства, които често биват деградирани от нормативистите като информационен „спам“. Към тези десемантизирани единици доц.

Алексиева прилага критериите на съвременната колоквиалистика, за да открие ролята им на дискурсивни маркери; при това подлага на анализ и най-новите лексикални елементи, като *типа* и *блин*, които имат ненормативен характер.

Изводите, представени в главата „Заключение“, систематизиращи и обобщаващи резултатите от наблюденията и анализите, са убедителни и адекватни на корпусните данни. Като най-значим извод с приносен характер се налага обособяването на двете главни функции на хезитацията – планиране на следващата (проспективна) речева програма и преодоляване на речевите нарушения и възстановяване на качеството на речта.

Към съществените приноси на монографията бих желала да причисля психолингвистичните аспекти в разглеждането на хезитациите в спонтанния дискурс, подчертаващи тяхната роля в пораждането на изказването от адресанта и неговото възприемане и интерпретиране от адресата. Тъй като все пак психолингвистичните механизми и процеси, залегнали в основата на хезитациите, не са били приоритет при представянето на изследванията, на места те остават само бегло споменати или недоизяснени. Като заявка за бъдещи изследвания приемам отбелязването на една много важна комуникативна стратегия, която позволява да се хвърли светлина върху недостатъчно проучените процесите на перцепция чрез продукция: става дума за случаите, в които говорещият сам не е в състояние да се справи с речевото затруднение и тогава на помощ му идва комуникативният партньор, който „подхваща незавършената речева партия и я завършва“. Би било много интересно тази стратегия да се превърне в самостоятелен обект на изследване.

Освен в монографията, проблеми на руската фонетика се изследват и в няколко други публикации.

На първо място интерес представлява съпоставителното проучване на прозодичната структура на фонетичната дума (сричков състав, брой на сричките, място на ударението) в руския език в съпоставка с българския и промените, които настъпват с тази структура в спонтанната реч (Публикация 1.4). Важен принос на това проучване е установяването на езиково специфична зависимост между начина на клитизиране, от една страна, и екстралингвистичните условия и текстообразуващите фактори, от друга.

Също така интересни са изследванията на звучащите рекламни текстове (Публикация 1.10). Въз основа на значим по обем емпиричен материал се анализират

специфични за аудиорекламата супрасегментни и паралингвистични компоненти (фонации, тембър, мелодика, темпо) в тяхното взаимодействие с лексикално-синтактичните средства в рамките на фонетичната дума и синтагмата, при което се отчита ролята на текстообразуващите и модално-емфатичните фактори.

Публикации 1.7, 1.9 съдържат важни приноси за контрастивната лингвистика и лингводидактиката: съпоставката между двата езика, както и анализът на грешките на български студенти русисти доказва необходимостта от целенасочено изграждане на перцептивна база у изучаващите руски език чрез използване на експериментално-фонетични данни от областта на звучащата реч. Изследването на интерференцията от фонетичен и перцептивен тип, която допускат български студенти, е основа за изработването на оригинална методика, подпомагаща преодоляването на грешките поради негативен трансфер.

Не по-малко значими и приносни са публикациите (2.1. – 2.4), посветени на графиката на съвременния руски език. Те разглеждат спецификата на използване на графиката в интернет. Подобни проучвания се предприемат за първи път в българската русистика и са непосредствено свързани с интересите на доц. д-р Татяна Алексиева към спонтанната комуникация. Общуването в мрежата чрез новите писмени жанрове чат, скайп, блогове, форуми и др. се определя като „писмена разговорна реч“ с типичните ѝ характеристики: спонтанност, непринуденост, непосредственост на речевия контакт, дефицит на време при ортографичното реализиране на замисъла. Затова тук се проявяват онези специфични характеристики на писмените текстове, които са били непознати до епохата на интернет и които авторката определя като игра с графиката. За анализ е привлечен значителен по обем емпиричен материал, който позволява детайлно изследване на игровите техники, включващи разнообразни комбинации от елементи на различни графични системи (кирилица и латиница) с елементи от други кодови системи (цифри, символи), както и параграфемни средства (пунктуационни знаци, шрифт и др.). Разбира се, сериозните приноси на тези проучвания се дължат не само на описанията и анализите на тези комбинации, но и на търсенето на техните прагматични и експресивно-оценъчни функции, както и на връзката им с културната ситуация и широкия прагматичен контекст на комуникацията, чието непознаване или неразбиране може да затруднят възприемането им от адресата.

На една специфична област в методиката на преподаването на руски език като чужд са посветени публикации 1.6 и 1.8. В тях се предлага иновативна методика за

обучение по чужд език чрез използването на музика и песни, специално подбрани за целта по формални и съдържателни критерии, така че да подкрепят мотивацията на студентите и да послужат за основа на езикови, речеви и социокултурни знания.

Доц. д-р Алексиева има сериозни заслуги за лингводидактиката на руския език като автор и съавтор на 13 учебника и учебни помагала и 4 речника.

В справката за публикационната и цитатната активност на доц. д-р Татяна Игоревна Алексиева са открити над 70 библиографски цитирания, както и 8 индексирани и над 90 отразени в библиотечни каталози публикации, което е знак за нейното „видимо“ присъствие в полето на русистиката.

Накрая бих желала да обобщя казаното дотук: доц. д-р Татяна Игоревна Алексиева заслужава най-висока оценка като преподавател, учен, организатор, участник в национални и международни проекти, ръководител на Катедрата по руски език и не на последно място отзивчив колега.

Доц. д-р Татяна Игоревна Алексиева отговаря на всички законови изисквания за заемане на длъжността „професор“ по обявения конкурс, което ми дава основание убедено да предложа избирането ѝ на академичната длъжност „професор“ по научната специалност **2.1. Филология (Съвременен руски език – фонетика и графика)**, както и да апелирам към останалите членове на научното жури да дадат положителен вот.

2.03.2018

/Проф. дфн Юлияна Стоянова/